

TÜRKİYE'DE TURUNÇGİL ÜRETİMİNDE İÇ TİCARET HADLERİ INTERNAL TERMS OF TRADE FOR CITRUS PRODUCTION IN TURKEY

M.Nisa MENCET YELBOĞA¹, Cengiz SAYIN², F. Dilek ERYİĞİT³

Geliş Tarihi: 15.08.2018

Kabul Tarihi: 17.10.2018

ÖZET

Tarım sektörü, sadece hızla artan şehir nüfusunun besin ihtiyaçlarını karşılayan bir sektör olarak değil aynı zamanda ekonomik kalkınmanın finansmanını sağlayacak önemli bir kaynak olarak ele alınmaktadır. Sektörler arası kaynak aktarımının yönü, sektörlerin enflasyon bakışı altında kalması yönünden önem taşımaktadır. Ekonomide dengeli gelişme, sektörlerin girdi ve çıktı ilişkilerinin yani sektörel bölüşüm ilişkilerinin yönlendirmesi ile mümkün olmaktadır. İç ticaret hadleri sektörler arası kaynak aktarımının yönünü belirlemek amacıyla kullanılan göstergelerden biridir. İç ticaret hadlerinin tarım sektörünün ekonomik refah değişmelerini göstermesi bakımından önemi büyüktür. Bu nedenle tarım politikalarının iç ticaret hadleri göz önüne alınarak yapılması büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada, turunçgil ürünlerinin iç ticaret hadleri 2003-2017 dönemi içinde ne yönde değiştiğini belirlemek amaçlanmıştır. Turunçgil ürünleri için iç ticaret hadleri; net değişim hadleri kapsamında yurt içi üretici fiyat endeksin ve çiftçi eline geçen fiyatlar endeksine göre hesaplanmıştır. Araştırma konusu olan dönem itibarıyla iç ticaret hadleri tarım lehine bir seyir izlese de özellikle turunçgiller için iç ticaret hadlerinde bir azalma söz konusudur. Tarım kesimi için çiftçinin eline geçen fiyatlar endeksine göre iç ticaret hadleri incelendiğinde turunçgil üreticisinin fiyatlardaki değişimlerden daha fazla etkilendiği söylenebilir. İncelenen dönem içerisinde turunçgil üreticilerinin enflasyon artışından etkilenme oranları artmış ve reel satın alma gücünde önemli ölçüde azalma yaşanmıştır. Turunçgil ürünlerine verilen desteklerin artırılması gerekmektedir. Turunçgil üreticilerin enflasyonun fiyat baskısı altında kalmaması ve daha az etkilenmesi için gübre, mazot ve sertifikalı fidan desteği oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Çiftçi eline geçen fiyatlar, İç Ticaret Hadleri, Turunçgiller

JEL Kodları: P42, P44, P46, Q1, Q12, Q19

ABSTRACT

The agriculture sector is considered not only as a sector that meets the nutritional needs of the rapidly increasing urban population but also as an important resource that will provide financing for economic development. The direction of inter sectoral resource transfer is important in terms of keeping the sector under inflationary pressure. Balanced development in the economy is possible with the input and output relations of the sectors, i.e. sectoral distribution relations. The internal terms of trade are one of the indicators used to determine the direction of resource transfer between sectors. The internal terms of trade are of great importance in terms of showing the changes in the economic welfare of the agricultural sector. For this reason, it is very important that the agricultural policies are made by taking into consideration the internal terms of trade. In this study, it was aimed to determine the change in the internal terms of trade of citrus products during the period of 2003-2017. The internal terms of trade for citrus products were calculated according to the in-country producer price index and the farmers' price index in the context of net change rates. As of the research period, the internal terms of trade have followed a course in favor of agriculture, but there has been a decrease in the terms of domestic trade for citrus. When the internal terms of trade are examined according to the prices received by farmers' index for the agricultural sector,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, nmencet@akdeniz.edu.tr

² Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, csayin@akdeniz.edu.tr

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, tc.dilek.fde@gmail.com

it can be said that the citrus farmer is more affected by the changes in prices. During the period under review, the rate of citrus producers affected by the increase in inflation was increased and there was a significant decrease in real purchasing power. Support for citrus products should be increased. Fertilizer, diesel oil and certified seedlings support is very important for the citrus producers not to fall under the price pressure and to be affected less.

Keywords: Prices received by farmers, Internal Terms of Trade, Citrus

JEL Classification Codes: P42, P44, P46, Q1, Q12, Q19

1. GİRİŞ

Türkiye’de 2016 yılı itibariyle tarımın Gayri Safi Milli Hasıla içindeki payı %6,2, toplam ihracattaki doğrudan payı %5,6 ve ithalattaki payı ise %11,9’dır. Tarımın GSMH ve toplam ihracattaki payı azalırken, gayrisafi yurtiçi hasılayı oluşturan faaliyetler incelendiğinde; 2017 yılının üçüncü çeyreğinde bir önceki yılın aynı çeyreğine göre tarım sektörünün toplam katma değeri %2,8 artmıştır. Tarım sektöründe istihdam edilenlerin toplam istihdama oranı %25’dir ve istihdam açısından tarımın önemini korumaktadır. Tarım sektörü içinde yaş meyve ve sebze üretim faaliyeti ihracatın artırılması ve diğer sektörlerle hammadde sağlanması açısından önemlidir. Bu grubun içinde yer alan turuncgiller; limon, mandarin, portakal ve altıntop ürün grubundan oluşmaktadır. Türkiye 2016 yılında yaklaşık 51 milyon ton yaş meyve ve sebze üretim miktarı ile önemli bir üretici ülke konumunda yer almaktadır. Tarım ürünleri ihracatı içerisinde ise %12 pay alan yaş meyve sebze ürünlerinin yaklaşık %5’ini turuncgiller oluşturmaktadır. Yaş meyve sebze ihracatı içerisinde ise turuncgillerin payı yaklaşık %44 düzeyinde olup yaş meyve sebze üretiminde turuncgillerin önemini göstermektedir (TÜİK, 2018).

Tarım ürünlerinin genel özelliği olan ürünlerdeki fiyat dalgalanmaları turuncgiller ürün grubu için de geçerlidir. Turuncgil üretim miktarı 2003-2017 dönemi içinde dalgalanarak artmaktadır. Çiftçi eline geçen fiyatlar 2017 yılında en yüksek limon ürününde en düşük ise mandarin ürünüdür. Turuncgil üretim miktarı en fazla portakalda olup, sırayla mandarin, limon ve altıntoptur. Portakal, 72,3 milyon ton üretim ile turuncgiller içinde %52 pay almaktadır. Türkiye altıntop üretimi 230 bin ton ile dünyada 8. sırada yer almaktadır. Türkiye 725 bin ton limon üretimiyle dünyada 8., Akdeniz ülkeleri içerisinde ise İspanya’nın ardında 2. sırada yer almaktadır. İlk on ülkenin dünya üretimindeki payı ise %80,2’dir. Mandarin üretimi açısından Türkiye 1,0 milyon ton üretimle dünyada 4. sırada yer almaktadır. Portakal üretimi 2003-2017 dönemi arasında diğer turuncgil ürünlerine göre daha fazladır ve üretimde dalgalanmalar vardır. Turuncgil üretim miktarı ile ağaç sayısı dönem itibariyle doğru orantılı olarak ifade edilmektedir (TÜİK, 2018).

Tarım sektöründeki üreticilerin reel geliri, nominal tarım fiyatlarından daha çok tarım ürünlerinin sanayi ürünleri karşısındaki göreceli fiyatları tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle tarım ve sanayi ürünleri arasındaki iç ticaret hadlerinin (İTH) tarım sektöründeki üreticilerin reel gelirlerini ve refah düzeylerini etkilediği kabul edilmektedir (Dağdemir, 2011:121-134). İç ticaret hadleri pazarlama zincirinin çeşitli halkalarında yer alan aktörlerin katma değer veya maliyet girdi öğeleri olarak pazarlanan üründen aldıkları payların bölüşüm değişimini ortaya koyan istatistiki bir göstergedir. İç ticaret hadleri, bir başlangıç yılına göre çiftçinin eline geçen fiyatlar ile çiftçinin ödediği fiyat hareketleri arasındaki oranın ifadesidir. Pazarlanan birim ürün içerisinde çiftçinin eline geçen gayri safi üretim değeri ile tarımsal olmayan üretim giderleri ve tüketim fonu arasındaki marjda meydana gelen değişimleri temsil eder (Boratav, 2009:1-35).

Tarımsal fiyatlar, istihdam ve köylünün kaderi çalışmasında Korkut Boratav; göreceli tarım fiyatlarının seyri ve tarımsal istihdamda gözlenen değişiklikleri izlemektedir. Genel bir çerçeve çizmek için dünya ve Türkiye ticaret hadleri karşılaştırması yapmıştır (Boratav, 2009:1-35). Çolakoğlu tarafından yapılan çalışmada Tefe endeksini kullanarak 1963-1985 dönemi için yaptığı

çalışmada net iç ticaret hadlerinde sığır, koyun, süt, yumurta ve yapağı olmak üzere hayvancılık sektörüyle ilgili 5 ürün incelenmiştir (Çolakoğlu, 1986:1-124). 1992 yılında yapılan çalışmada iç ticaret hadleri Laspeyres endeksi kullanılarak 42 tarım ürünü ve tarım dışı (tarım girdileri) için iç ticaret hadleri net değişim ticaret haddi kullanılarak hesaplanmıştır (Şimşek vd. 1992). 1984-2001 döneminde tarım özellikle hayvansal ürünler ve süt için iç ticaret hadleri hesaplanmıştır. 1987 yılı baz alınarak iç ticaret hadleri net değişim ve gelir ticaret hadleri ile hesaplanmıştır. Çiftçilerin gelirlerinde meydana gelen dalgalanmaların büyük oranda fiyat dalgalanmalarından kaynaklandığı belirlenmiştir (Uzunöz ve ark, 2004:39-48).

Çalışmanın temel amacı; İTH uzun dönem içinde (2003-2017) turunçgil ürünlerinde lehine ve aleyhine geliştiği dönemleri saptamaktır. İncelenen dönem içerisinde turunçgil ürünlerinin net değişim hadlerinin enflasyon oranından grup içerisinde nasıl etkilendiğini belirlemek amaçlanmaktadır. Net değişim hadleri ile iç ticaret hadleri hesaplamasında turunçgil ürünlerinden olan limon, portakal, mandarin ve altıntop kullanılmıştır. Hesaplamada turunçgil çiftçi eline geçen fiyatlar (ÇEF) ve yurt içi üretici fiyat endeksi (Yİ-ÜFE) kullanılmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışma 2003-2017 dönemini kapsamaktadır ve 14 yıllık verilerin değerlendirilmesini ele almaktadır. Çalışmanın materyalini oluşturan veriler Türkiye İstatistik Kurumundan elde edilmiştir. Çalışmada İTH; seçilen tarım ürünleri net değişim ticaret haddi ile çiftçi eline geçen fiyatlar endeksi ve yurt içi üretici fiyat endeksleri kullanılarak hesaplanmıştır. Turunçgil ürünleri için İTH hesaplanmasında net değişim ticaret haddi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada baz yılı 2003 olarak belirlenmiştir. Seçilen ürün kapsamında turunçgil ürünlerinden olan limon, portakal, mandarin ve altıntop kullanılmıştır.

2.1. Endeksler

Endeksler, belirli bir olaya ait sayısal verilerde, zaman veya mekân boyutunda meydana gelen oransal değişimin göstergesidir. Belirli bir dönemin, verilen başka bir dönemle karşılaştırılmasını sağlamakta ve verileri basitleştirerek, özetleyerek, verilerin iletişimini kolaylaştırmaktadır. Endekslerin kullanılması, paranın satın alma gücündeki değişimleri ölçme amacıyla başlamıştır ve İTH hesaplanmasında da endeksler kullanılmaktadır. Endeksler görülmek istenen sayısal değer ve karşılaştırılan sayısal değer ile hesaplanmaktadır. Görülmek istenen değere “cari değer”, karşılaştırılan sayısal değere de “yılı” denilmektedir (Gürsakaç, 2013:117-138). İç ticaret hadleri bileşik tartılı endekslerden olan Laspeyres endeksi ile hesaplanmaktadır. İç ticaret hadleri bir birim tarım ürünü ile kaç birim sanayi ürünü alınabileceğini göstermenin yanı sıra sektörel olarak da hesaplanabilmektedir (⁴DİE, 1988:1-35).

$$İTH = \frac{\text{Laspeyres tarım ürünleri fiyat endeksi}}{\text{Laspeyres tarım dışı mal ve hizmet endeksi}}$$

2.2. İç Ticaret Hadleri

İç ticaret hadleri, çiftçi eline geçen fiyat endeksinin çiftçinin tüketim ihtiyaçları veya tekrar üretimde kullandığı girdilerin fiyat endeksine oranıdır (Uzunöz, 2009:29-37). Tarımsal ürünler fiyat endeksinin, tarım dışı mallar fiyat endeksine oranı olarak da tanımlanan İTH, tarımsal ürünlerin diğer mal ve hizmetler itibarıyla satın alma gücünü yansıtan değişkenlerden birisidir. İç ticaret hadleri kavramı, belirli bir sosyal sınıfın, özellikle köylü sınıfının, satın alma gücünde ve ekonomik refahındaki değişimleri izlemek amacıyla da kullanılmaktadır (Kip, 1981:7-36). İç ticaret hadleri, ekonomideki tarım ve sanayi sektörleri arasındaki mal ve hizmet girdi çıktılarının

⁴ Devlet İstatistik Enstitüsü

durumunu ayrıntılı olarak incelemekte ve hangi sektörün avantajlı olduğunu ve ne yönde değiştiğini göstermektedir (DİE, 1988:1-35). Aynı zamanda İTH tarım ve sanayi sektörünün gelir bölüşümündeki yerini belirler ve dolayısıyla farklı sektörlerin fiyat hareketlerinden nasıl etkilendiğini ortaya konulmasında kullanılan bir analiz yöntemidir (Süslü ve Yanardağ, 2002:1-13). İç ticaret hadleri hesaplanmasında yöntem farklılıkları bulunmaktadır ve bunlardan en çok kullanılanları net iç ticaret hadleri ve gelir iç ticaret hadleridir. Net değişim hadleri, çiftçinin eline geçen fiyatlar endeksinin çiftçinin ödediği fiyatlar endeksine oranı ile ifade edilmektedir. Net iç ticaret hadleri, tarım ve sanayi sektörleri arasındaki ticaret hacminde ortaya çıkan değişimlere yer vermemektedir. Bu nedenle, net ticaret hadleri tarım ve sanayi sektörleri arasındaki ticaret hacminde ortaya çıkan değişimleri kapsamamaktadır. Ayrıca, net ticaret hadleri, tarım sektöründeki ekonomik refah değişimlerinin göstermek bakımından yetersiz kabul edilmekte ve üreticilerin ekonomik refah seviyesini tam yansıtamamaktadır. Gelir ticaret hadleri ise tarım kesiminin satın aldığı mallara dayanan satın alma gücü kapasitesindeki değişimleri göstermektedir. Bu nedenle 'satın alma gücü' endeksi olarak da tanımlanabilir ve tarım sektöründeki ekonomik refah seviyelerini daha iyi yansıtmaktadır. Farklı bir ifade ile satın alma gücünü açıklamada daha etkin sonuçlar vermektedir (Uzunöz vd., 2004:39-48; Akçay vd., 2000:1-10).

İç ticaret hadlerindeki değişimin nedeni, tarımsal ürün fiyatlarıyla sanayi ürünleri fiyatlarının etkileşim halinde olmasından kaynaklanmaktadır. İç ticaret hadlerinin tarım sektörü lehine olmasının anlamı, aynı miktar tarımsal ürünün daha fazla sanayi ürünü satın alabileceğini göstermesidir. Bir başka ifade ile tarım dışı mal ve hizmet fiyat endeksi tarım sektöründen daha hızlı artıyorsa İTH tarımın aleyhine ve tarımsal malların fiyatı daha hızlı artarsa İTH tarımın lehine gerçekleşiyor demektir. Bütün fiyatlar aynı ölçüde azalıp artıyorsa, iki sektör arasında kaynak aktarımı olmadığı anlamına gelmektedir. Bir başka gösterimi ile İTH >1 olduğu zaman tarım sektörü fiyatlarının görece olarak arttığını ve İTH tarımsal ürünler lehine geliştiğini; İTH<1 olduğu zaman ise tarım sektörü fiyatlarının görece olarak azaldığını ve İTH tarımsal ürünler aleyhine geliştiğini gösterir (Dağdemir, 2011:121-134). İç ticaret hadlerinin tarım sektörü lehine ve aleyhine gelişmesi durumunda ortaya çıkan sonuçlar çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. İç ticaret hadleri ve tarım sektörü arasındaki ilişkiler

İç Ticaret Hadleri	
Tarımın lehine gerçekleşmesi	Tarım dışı kesimlerden tarım kesimine kaynak aktarımı söz konusu olmaktadır.
	Tarım ile tarım dışı sektörler arasındaki gelir dengesizliği küçültmektedir.
	Çiftçi ürettiği tarımsal üründen eline geçen fiyatlar ile daha çok tarım dışı mal ve hizmet alabileceği anlamına gelmektedir.
Tarımın aleyhine gerçekleşmesi	Tarım kesimlerden tarım dışı kesimine kaynak aktarımı söz konusu olmaktadır.
	Tarım ile tarım dışı sektörler arasındaki gelir dengesizliği büyümektedir.
	Çiftçi ürettiği tarımsal üründen eline geçen fiyatlar ile daha az tarım dışı mal ve hizmet alabileceği anlamına gelmektedir.

Kaynak: (Gürler, 2016:285-346)

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

3.1. Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksine Göre İç Ticaret Hadleri

TÜİK tarafından yayınlanan tarım, sanayi ve hayvansal ürünler kesimi endeksinden yararlanılarak tarım üretici fiyat endeksine ve tüketici fiyat endeksine göre; İTH hesaplanmasında net değişim ticaret hadleri yöntemi kullanılmıştır ve Çizelge 2’de verilmiştir. İç ticaret hadlerinde temel yılı 2003 yılı olup 2003-2017 yılları arasındaki dönemi için hesaplanmıştır. Tarım kesiminin ürettiği bir birim tarım ürünü ile kaç birim tarım dışı mal ve hizmet alabileceğini gösteren İTH incelenen dönem içinde tarımın lehine bir seyir izlemiştir. Bir başka ifade ile tarım kesiminden tarım dışı kesime kaynak transferi olmuştur. Bu dönem içerisinde tarım kesimi ürettiği bir birim tarım ürünü ile daha fazla tarım dışı mal ve hizmet ürünü almıştır. İç ticaret hadleri tarım sektörü için 2011 yılında en yüksek değere ulaşmış ve bir birim tarım ürününe karşılık 1,19 birim tarım dışı mal ve hizmet ürünü alabilmektedir. Tarım ürünleri 2011 yılında İTH bir önceki yıla göre %7 artış göstermiştir. Gıdanın toplam ihracat içindeki payında bir önceki yıla göre aynı kalmış, toplam ithalattaki oranının da ise artış meydana gelmiştir. (Çizelge 2).

Çizelge 2: Enflasyon ve İç Ticaret Hadleri

Yıllar	TÜFE	Yİ-ÜFE	Tarım-ÜFE	Sanayi üretim endeksi	Gıdanın ihracat içinde oranı (%)	Gıdanın ithalat içinde oranı (%)	Döviz kurları Yıllık	Enflasyon Oranı	TÜFE baz 2003	Tarım-ÜFE baz 2003	İTH*
2003	100,0008	94,32	44,22	45,2	10	4,2	1.5009	18,4	100	100	100
2004	108,5992	104,46	57,36	47,5	9,3	3,3	1.4255	9,30	108,5992	129,715061	119,443846
2005	117,4817	114,83	61,56	49,9	10,5	2,9	1.3436	7,72	117,4817	139,213026	118,497626
2006	128,7567	123,51	64,01	50,5	9,3	2,6	1.4285	9,65	128,7567	144,753505	112,424057
2007	140,0308	135,09	65,55	60,2	8,4	3,1	1.3029	8,39	140,0308	148,236092	105,859634
2008	154,6558	143,8	75,70	66,9	8,3	4,3	1.3015	10,06	154,6558	171,189507	110,690648
2009	164,3233	155,16	74,74	52,5	10,8	4,4	1.55	6,53	164,3233	169,018544	102,857321
2010	178,4	164,94	87,41	56,8	10,6	4	1.5028	6,40	178,4	197,670737	110,801983
2011	189,9458	182,75	100,48	70,7	10,6	4,5	1.675	10,45	189,9458	227,227499	119,627546
2012	206,835	203,1	108,96	75	10,8	4,5	1.796	6,16	206,835	246,404342	119,130873
2013	222,3333	206,91	100,71	78,2	11,2	4,6	1.9038	7,4	222,3333	227,747626	102,435229
2014	242,02	229,1	114,35	87,5	11,4	5,1	2.1885	7,75	242,02	258,593397	106,847945
2015	260,585	236,61	129,35	86,7	12,1	5,3	2.72	7,24	260,585	292,514699	112,253084
2016	280,8458	250,67	139,87	91,3	11,9	5,6	3.0201	9,58	280,8458	316,304839	112,625804
2017	312,1442	284,99	150,16	96,8	-	-	-	9,22	312,1442	339,574853	108,787814

Kaynak: İTH*yazar tarafından hesaplanmıştır.

TÜFE: Tüketici Fiyat Endeksi, Yİ-ÜFE: Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi, YD-ÜFE: Yurt Dışı Üretici Fiyat Endeksi, Tarım-ÜFE: Tarım Üretici Fiyat Endeksi

3.2. Turunçgil Ürünlerinde Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar Endeksine Göre Net Değişim Hadleri

Çiftçinin eline geçen fiyatlar endeksine göre İTH çizelge 3’de verilmiştir. Limon, mandarin, portakal ve altıntop için hesaplanan İTH; çiftçinin eline geçen fiyat endeksinin yurt içi üretici fiyat endeksine oranlaması sonucu elde edilmiştir (Çizelge 3).

Limon için incelenen yıllar boyunca İTH 100’ün altında gerçekleşerek limon üreticilerinin aleyhine bir seyir izlemiştir. Baz yılı da olan 2003 yılından itibaren düşüş eğiliminde olan İTH 2011 yılında 44,23 ile en düşük değerine ulaşmıştır. Yükselme eğilimine 2011 yılından sonra girmiştir fakat 2003-2009 dönemi arasındaki değerine ulaşamamıştır. Limon 2016 ÇEF 185,034’den 2017 de 201,3605 ulaşmış ve %9 yükselme göstermesine İTH 66,64’de kalmıştır. Bunun nedeni ise Yİ-ÜFE ‘de meydana gelen %14 lük artıştır (Çizelge 3).

Mandarin için 2004 yılından itibaren İTH makası mandarin üreticisi aleyhine açılmıştır. Üretilen bir birim mandalina miktarı ile satın alınabilecek mal ve hizmetler incelenen dönem arasında hep bir birimin altında yer almıştır. İç ticaret hadleri makası 2004 yılı hariç mandarin üreticisi aleyhine bir seyir izlemiştir ve zaman içerisinde alım gücünde önemli düşüş meydana gelmiştir. Mandarinde 2016 yılında İTH en düşük değeri olan 54,18 gerilemiştir. ÇEF 2016-2017 yılında meydana gelen %19 artış İTH %5 bir artışa neden olmuştur (Çizelge 3).

İç ticaret hadleri incelenen dönem içerisinde limon üreticisi için aleyhine ve mandarin üreticisi için 2004 yılı hariç aleyhine gerçekleşirken portakal üreticisi için veriler daha iyimserdir. Portakal için 2003-2011 yılları arasında üretici lehine durum söz konusu iken 2012 yılında %90,571 gerilemiştir. İç ticaret hadleri makası 2011 yılına kadar üretici lehine açılırken 2012 yılından itibaren aleyhine açılmıştır. İç ticaret hadleri makası lehine olduğu dönem içerisinde 2011 yılında en yüksek değerine, aleyhine olduğu dönemde ise 2016 yılında en düşük değerine ulaşmıştır. İTH portakal üreticisi için 2016 yılında 2011 yılına kıyasla %40,56 azalmıştır. Lehine olduğu dönemden aleyhine döndüğü dönemde üreticinin reel gelirinde bir azalma olduğu söylenebilir (Çizelge 3).

Altıntop için İTH 2005 ve 2010 yılı hariç tüm yıllar içinde 100’ün altında gerçekleşmiştir. Bu durumda İTH, 2005 ve 2010 yılı hariç üreticinin aleyhine bir seyir izlediğini söylemek mümkündür. Ancak, İTH her ne kadar 100’ün altında gerçekleşse de 2017 yılındaki net değişim hadleri değeri diğer ürünlere göre oldukça fazladır ve 2017 yılında altıntop üreticisinin reel gelirinde artış olduğu söylenebilir. Altıntop üreticisi 2017 yılında limon, mandarin ve portakal üreticisine göre bir birim ürettiği ürün ile daha fazla mal ve hizmet satın alabilmektedir (Çizelge 3).

Turunçgiller içerisinde yer alan portakal İTH, enflasyon oranının en yüksek olduğu 2011 yılında portakal üreticisi lehine bir seyir izlemiştir. Portakal üreticisi 2011 yılında ürettiği bir birim portakal ile 1,43 birim mal ve hizmet satın alırken limon üreticisi 0,44, mandarin üreticisi 0,60 ve altıntop üreticisi 0,69 birim mal ve hizmet satın alabilmektedir. Turunçgil ürünlerinde 2011 yılındaki yüksek enflasyondan en fazla etkilenen limon en az etkilenen ise portakal üreticisidir (Çizelge 3).

Küresel ekonomik krizin etkisi 2008 yılı enflasyon oranı 10,06 iken 2009 yılında 6,53 düşmüştür. Enflasyonun turunçgil üreticilerine etkisi bir yıl gecikmeli gerçekleşmiştir. Turunçgil ürünlerinde; limon %15 mandarin %7, portakal da %21 ve altıntopta %11 azalma meydana gelmiştir. Portakal hariç tüm ürünler 100’ün altında kalmış ve İTH hadleri ibresi turunçgil üreticisi aleyhine dönmüştür (Çizelge 3).

Çizelge 3. Turunçgil Ürünlerinde Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar Endeksine Göre Net Değişim Hadleri

Yıllar	ÇEF Limon	ÇEF Mandarin	ÇEF Portakal	ÇEF Altıntop	Yİ-ÜFE	İTH Limon*	İTH Mandarin*	İTH Portakal*	İTH Altıntop*
2003	100	100	100	100	100	100	100	100	100
2004	105,7143	112	127,7778	110,3448	110,7506	95,45253	101,1281	115,3743	99,63358
2005	111,5646	116	161,1111	124,1379	121,7451	91,63786	95,28102	132,3348	101,9654
2006	103,4014	118	147,2222	117,2414	130,9478	78,96378	90,11222	112,4281	89,53289
2007	133,3333	136	169,4444	134,4828	143,2252	93,09349	94,95536	118,3063	93,89602
2008	151,0204	144	194,4444	141,3793	152,4597	99,05595	94,45118	127,5382	92,73224
2009	138,7755	144	175	134,4828	164,5038	84,36005	87,53596	106,3805	81,75054
2010	121,0884	138	233,3333	175,8621	174,8728	69,24373	78,91451	133,4303	100,5657
2011	85,71429	116	277,7778	134,4828	193,7553	44,23842	59,86933	143,3653	69,40856
2012	99,31973	148	197,2222	162,069	215,3308	46,12426	68,73146	91,59035	75,26511
2013	108,8435	122	161,1111	162,069	219,3702	49,61637	55,61375	73,44256	73,8792
2014	121,0884	138	150	151,7241	242,8965	49,85186	56,81432	61,75469	62,46452
2015	134,6939	144	163,8889	151,7241	250,8588	53,69311	57,40281	65,33114	60,48189
2016	185,034	144	155,5556	203,4483	265,7655	69,62304	54,18311	58,53114	76,55181
2017	201,3605	172	180,5556	262,069	302,1522	66,64208	56,92494	59,75648	86,73408

Kaynak: İTH* yazar tarafından hesaplanmıştır.

4. SONUÇ

Bu çalışma Türkiye’de turunçgil üretiminde 2003-2017 dönemi itibariyle İTH incelenmiştir. Ortaya çıkan bulgular dikkate alındığında, ele alınan dönem itibariyle İTH tarım lehine bir seyir izlese de özellikle turunçgiller için İTH bir azalma söz konusudur. Tarım kesimi için çiftçinin eline geçen fiyatlar endeksine göre İTH incelendiğinde turunçgil üreticisinin fiyatlardaki değişimlerden daha fazla etkilendiği söylenebilir. Turunçgil üreticisi için olumlu gelişmelerin sağlanabilmesi için, ürün ve girdi fiyatları arasındaki dengeyi koruyabilecek politikaların etkin bir şekilde uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Turunçgil üreticilerin enflasyonun fiyat baskısı altında kalmaması ve daha az etkilenmesi için gübre, mazot ve sertifikalı fidan desteği oldukça önemlidir.

Yüksek enflasyon yaşanan ekonomilerde enflasyonun etkileri tüm sektörlerde anı hissedilmemektedir. Ekonomik kalkınmayı ve büyümeyi sürükleyici sektörlerin diğer sektörlerin fiyat baskısı altında kalmaması için enflasyon düşürmeye yönelik politikalar sektörel bazda olması gerektiği düşünülmektedir. Enflasyon etkisi sektörlerde farklı etkiler yarattığı gibi temel çıktısı gıda olan tarım sektöründe de ürün bazında farklı hissedilmektedir. Sektörel bazda yapılması beklenen politikalar üreticileri korumak ve üretimin devamlılığını sağlayabilmek için ürün bazında da yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

Akçay Y., Esengün K., Kızılaslan H., Uzunöz M., (2000), "Türkiye’de Önemli Bazı Tarla Ürünlerinde İç Ticaret Hadleri ve Belirsizlik Analizleri (1978-1998)", 4. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, Tekirdağ, s:1-10

Boratav, Korkut (2009), "Tarımsal Fiyatlar, İstihdam ve Köylülüğün Kaderi", Mülkiye Dergisi, C:33, S:262

Çolakoğlu, İ. 1986. Türkiye’de İç Ticaret Hadleri. Master tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, s:1-124

Dağdemir, Elif (2011), "Türkiye’de Ticaretin Serbestleştirilmesi Sürecinde İç Ticaret Hadlerine Yönelik Bir Analiz: 1990-2009", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:11, S:3, s:121-134

DİE (1988), "Türkiye ekonomisinde İç ticaret hadleri, 1973-1986", Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, s:1-35

Gürler, Arslan (2016), Tarım Ekonomisi ve Politikası, Nobel Yayınları, Ankara

Gürsaka, Necmi (2013), Betimsel İstatistik. Bursa, Dora Yayınları, s:117-138

Kip, Ergün, (1981), Türkiye’de tarımsal ürünlerde İç ticaret hadleri Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları Yayın No. 580, Ziraat Fakültesi Yayınları No. 263, s:7-36

Süslü, Bora; Yanardağ, Muzaffer, (2002), "İç Ticaret Hadleri Kavramı ve Türkiye’de 1980 Sonrası İç Ticaret Hadlerindeki Gelişmeler", Mevzuat Dergisi, C:5, S:56, s:1-13

ŞİMŞEK, E., ÇİVİ, H. Ve GÜRLER, Z. 1992. Son Yıllarda İç Ticaret Hadleri Yönünde Tarım Sektörünün Durumu. Cumhuriyet Üniversitesi, Tokat.

Uzunöz, Meral (2009), "Türkiye’de Baklagil Ürünlerinde İç Ticaret Hadleri", Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, C:26, S:1, s:29-37

Uzunöz M., Akçay Y., Esengün K., (2004), "Türkiye’de Süt Üretiminde İç Ticaret Hadleri ve Risk Analizleri", Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, C:21, S:2, s:39-48

(<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=64&locale=tr> , 15.8.2018)